

Personálna a sociálna deixa v prekladových textoch habsburskej cisárskej a kráľovskej kancelárie¹

Peter Karpinský

Prešovská univerzita v Prešove
peter.karpinsky@unipo.sk

KĽÚČOVÉ SLOVÁ: personálna deixa, sociálna deixa, I. svetová vojna, František Jozef I., habsburská monarchia, manifest

I. Prvá svetová vojna predstavovala výrazný medzník v dejinách sveta, ale aj v dejinách Slovákov, resp. iných národov, ktoré boli súčasťou Rakúsko-Uhorskej monarchie. Dušan Kováč uvádza, že vojna bola vyvrcholením predchádzajúcich udalostí (kríz, lokálnych vojen, nedoriešených ekonomických problémov, ale aj narastania európskeho nacionalizmu)². Dôležitou témou rezonujúcou v mnohých krajinách habsburskej monarchie, už dávno pred začiatkom vojny, bola idea „národného štátu“, ktorá sa oveľa výraznejšie a razantnejšie prejavila práve po skončení prvej svetovej vojny aj na území Slovenska.

Slovenská kultúrna elita bola už od tridsiatych rokov 19. storočia ovplyvnená európskym politickým nacionalizmom, predovšetkým nemeckého pôvodu. Idea „národného štátu“ ovplyvnila veľmi silne predovšetkým Ľudovít Štúr a jeho druhov, ktorí definovali Slovákov ako samostatný slovenský národ, kodifikovali

¹ Štúdia vznikla v rámci grantového projektu VEGA 1/0099/16 Personálna a sociálna deixa v slovenčine.

² D. Kováč, *Slováci v prvej svetovej vojne. 1914–1918. Zmeny na politickej mape Európy a odchod Slovenska z Uhorského kráľovstva do Česko-Slovenskej republiky*, Bratislava 2010, s. 13–14.

slovenčinu ako spisovný jazyk a Ľudovít Štúr začal vo svojich novinách (Slovenskje národňje novini) formulovať pre Slovákov politický program [...]³.

Daný politický program bol následne spracovaný v Žiadostiach slovenského národa (máj 1848), a hoci v ňom nebola priamo formulovaná samostatnosť územia Slovenska, autori Žiadostí požadovali aspoň autonómiu oblastí obývaných Slovákami a istú federalizáciu Uhorska. V roku 1867 Decembrovou ústavou však dochádza k rozdeleniu rakúskeho cisárstva podľa dualistického systému na dva štáty (tzv. rakúsko-maďarské vyrovnanie) spojené osobou panovníka a spoločným ministrom zahraničia, vojny a financií, čím sa politická moc v Uhorsku oficiálne dostáva do rúk Maďarov. Nádej na zlepšenie postavenia Slovákov v monarchii sa stala nereálnou a potenciálne bola možná len následkom zmeny celkovej medzinárodnej situácie. Touto zmenou sa stala prvá svetová vojna.

Počas vojny sa v zahraničí vďaka T. G. Masarykovi a M. R. Štefánikovi začínajú vytvárať predpoklady (memorandum Independent Bohemia, Clevelandská dohoda, Pittsburská dohoda, Štefánikovo talianske memorandum, Washingtonská deklarácia, Martinská deklarácia...) vzniku nového štátu Čechov a Slovákov, ktorý by bol vytvorený na troskách bývalej habsburskej monarchie. Dušan Kováč však uvádza, že vojna nebola len o politike: „Pre mobilizovaných vojakov to bol každodenný zápas na život a na smrť. Ak sa ešte v polovici 19. storočia písalo a hovorilo o vojne ako o ‚umení‘, ktoré má aj svoju múzu, v rokoch prvej svetovej vojny to boli už iba jatky s ľudskými obeťami“⁴. Počas vojny sa vďaka biede a utrpeniu výrazne menil i vzťah obyvateľov k panovníkovi a monarchii. Pokiaľ pred vojnou bola badateľná príchylnosť k cisárovi podporovaná tradičnou kresťanskou zbožnosťou, neskôr, v konfrontácii s realitou vojny, sa romantická predstava o otcovi-ochrancovi-panovníkovi začína meniť. Pomerne často sú nastroľované otázky slovanských národov v zmysle – ‚prečo bojujeme?‘, ‚za koho bojujeme?‘, ‚prečo obetujeme svoje životy?‘ Hoci sa v rámci monarchie nemohla realizovať žiadne protihabsburská agitácia (takýto akt by bol pokladaný za vlastizradu), predsa len slovenská tlač neprezentuje vypuknutie vojny a nevíta rozhodnutie cisára o mobilizácii s takou eufóriou ako napríklad maďarské noviny. „Nebolo tu nadšenie pre vojnu a aj skromné vyjadrenia podpory panovníkovi a ‚vlasti‘ sú skôr alibistické ako úprimné“⁵.

³ Ibidem, s. 14.

⁴ Ibidem, s. 16.

⁵ Ibidem, s. 15.

Uviedli sme, že cisár a kráľ František Jozef I. bol pred vojnou vnímaný a v médiách prezentovaný nielen ako najvyšší predstaviteľ ríše, ale vystupoval aj v úlohe starostlivého otca národov⁶ a tiež ako „majiteľ“ – vlastník celej krajiny, resp. ako stelesnený symbol monarchie, vlasti. Panovník je v intenciách svojho titulu „cisár z Božej milosti“⁷ vnímaný takmer ako sprostredkovateľ Božieho zámeru na zemi. Božsko-cisárske prepojenie sa realizovalo napríklad aj počas prisahy rakúsko-uhorských branných síl, ktorá sa do začiatku vojny konala v deň pred sviatkom Všetkých svätých, pričom súčasťou slávnostného aktu prisahy bola bohoslužba a vojaci prisahali vernosť cisárovi pred Bohom⁸. Prípadne istú interakciu cisára a Boha možno nájsť aj vo vládných manifestoch, kde sa panovník odvoláva priamo na Boha ako na svojho „spojenca“⁹.

⁶ Pozri napríklad Proklamáciu kráľa Karola z roku 1916: „Jeho múdrosť, jeho nahliadnutie a otcovská starosť položila pevné základy pokojného spoluobcovania a slobodného vývinu; z ťažkých zmätkov a nebezpečia v dobrých a zlých dňoch on viedol Rakúsko-Uhorsko cez dlhú pozhnanú dobu pokoja na tú výšku moci, na ktorej dnes v spojení s jeho vernými spojencami trvá v boji proti so všetkých strán útočiacemu nepriateľovi“ – „Ludové noviny“, t. 7, z. 47, 01.12.1916, s. 1. Noviny v čase smrti Františka Jozefa I. prinášali aj správy o cisárovej láskavosti a štedrosti i o jeho pozitívnom vzťahu k pospolitému ľudu. Napr. Slovenské noviny pripomínajúc si pamiatku Františka Jozefa I., uverejnili takúto príhodu z jeho života, ktorá mala demonštrovať cisárovu veľkodušnosť: „Roku 1883. kráľ navštívil znova postavený Segedín. V jeho sprievode bol aj bývalý ministerský predseda Koloman Tisza. V Horgoši kráľ nechcel sosadnúť s vlaku, ale vidiac na stanici veľký zástup ľudu, dal zastaviť vlak a sosadol. Privítali ho s hlučným eljenovaním. Dietky, ktoré stály v rade na perrone, náhle všetky výstrely ruky. – Čo tieto deti chcú? – spýtal sa kráľ Tiszu. – Chcú vám bozkať ruku, vaše veličenstvo, – odvetil Tisza. – Nech sa páči, – riekol kráľ s úsmevom a vystrel si obe ruky ku dietkam, aby mu ich bozkaly“ – „Slovenské noviny“, t. 31, z. 270, 24.11.1916, s. 3.

⁷ Franz Joseph I. von Gottes Gnaden Kaiser von Österreich, König von Ungarn und Böhmen, von Dalmazien, Croatien, Slavonien, Galicien, Lodomerien und Illyrien, König von Jerusalem; Erzherzog zu Österreich, Großherzog von Toskana und Krakau, Herzog von Lothringen, von Salzburg, von Steyer, Kärnthen, Krain und der Bukowina, Großfürst zu Siebenbürgen; Markgraf von Mähren; Herzog von Ober- und Niederschlesien, von Modena, Parma, Piacenza und Quastalla, von Auschwitz und Zator, von Teschen, Friaul, Ragusa und Zara; gefürsteter Graf von Habsburg und Tyrol, Kyburg, Görz und Gradiska, Fürst von Trient und Brixen, Markgraf von Ober- und Niederlausitz und in Istrien, Graf von Hohenems, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg, etc., Herr von Triest, von Cattaro und auf der Windischen Mark, Großwojwode der Wojwodschaft Serbien etc. etc.

⁸ „Prisaháme slávne Bohu Všemohúcemu, že budeme Jeho apoštolskému Veličenstvu, Svojmu Najjasnejšiemu kniežaťu a pánovi Františkovi Jozefovi Prvému, z Božej milosti cisárovi rakúskemu, kráľovi českému a Apoštolskému kráľovi uhorskému verní a poslušní [...]“ – D. Kováč, op. cit., s. 34.

⁹ Napr. „Najvremejšou Mojou túžbou bolo, aby som posledné Moje roky z Božej milosti obetoval dielam mieru a Moje národy zachoval pred obeťami a ťarchami vojny.“, hoci oveľa

Spomínané panovníkove paternalisticko-dominiálne roly sú badateľné v jednotlivých vyhláseniach a proklamáciách pochádzajúcich z cisárskej kancelárie. Ako pars pro toto sme si na analýzu vybrali rozhodnutie panovníka o vypovedaní vojny z 28. júla 1914. Na texte, ktorý je známy podľa svojho úvodného oslovenia „K Mojím národom!“¹⁰, sa pokúsím na základe teórie personálnej a sociálnej deixy dokumentovať spomínané otcovsko-vlastnícke postavenie či prezentovanie cisára Františka Jozefa I. Z hľadiska hodnotenia jednotlivých javov personálnej deixy budeme slovenský preklad cisárskeho manifestu porovnávať s ďalšími slovanskými variantmi daného textu (s českým¹¹ a poľským¹² prekladom), ako aj s nemeckou¹³ podobou textu.

II. V každom jazyku existuje súbor prostriedkov, ktorými komunikátor nadväzuje a reflektuje vzťah svojich výpovedí k okolnostiam, počas ktorých komunikácia prebieha. Milada Hirschová¹⁴ tieto prostriedky označuje pojmom *deixa*, pričom ako *deixu* možno vnímať istý typ ukazovania a odkazovania, ale aj funkciu niektorých výrazov, medzi ktoré patria tzv. indexy *JA*, *TY*, *TU* a *TERAZ*, taktiež prostriedky vyjadrenia času či prostriedky identifikujúce účastníkov komunikácie. V rámci vymedzenia deixy možno osobitne delimitovať personálnu deixu a sociálnu deixu.

II.1. Podľa M. Hirschovej¹⁵ personálna *deixa* vzťahuje výpoveď k partnerom komunikácie, resp. odlišuje účastníkov a ne/účastníkov komunikačnej udalosti. Tento proces sa prejavuje najmä v systéme tzv. osobných zámen, keď 1. osoba vyjadruje odosielateľa – komunikátora, 2. osoba adresáta – komunikanta a 3. osoba toho alebo to, o čom sa hovorí/referuje.

výraznejšie je to v závere manifestu: „A dôverujem vo Všemohúceho, že Mojím zbraniam dá víťazstvo” – „Národné noviny”, t. 45, z. 88, 30.07.1914, s. 1.

¹⁰ Na analýzu sme použili text manifestu publikovaný v „Národných novinách”, t. 45, z. 88, 30.07.1914, s. 1. Pozri Prílohu 1.

¹¹ Český preklad manifestu *Mým národům* sme čerpali z <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/mym-narodum-28-7-1914/>> (19.10.2018). Pozri Prílohu 2.

¹² Poľský preklad manifestu *Do Moich ludów!* sme čerpali z <<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/193165/edition/181885>> (19.10.2018). Pozri Prílohu 3.

¹³ Nemecký text manifestu *An Meine Völker!* sme čerpali z <<http://wiki.staatsarchiv.at/diplomatie-zwischen-krieg-und-frieden/voelkermanifest-kaiser-franz-josephs-1914/#/?a=artefactgroup70>> (19.10.2018). Pozri Prílohu 4.

¹⁴ M. Hirschová, *Pragmatika v češtině*, Praha 2013.

¹⁵ Ibidem.

Všetky tri spôsoby označenia ne/účastníkov komunikácie existujú v singulárovej aj plurálovej podobe, no medzi ich potenciálom z hľadiska personálnej deixy existujú výrazné pragmatické rozdiely. V prípade tvarov v 1. osobe sg. JA a 2. osobe sg. TY ide o identifikáciu účastníkov komunikačnej situácie spravidla jednoznačne a individuálne. 1. osoba pl. MY môže zas predstavovať rozličné typy vyjadrenia komunikátora, resp. komunikačnej situácie. MY môže napríklad znamenať JA + TY, pričom ide o situácie, keď singulárny hovoriaci reprezentuje dvojicu alebo skupinu z pozície tej skutočnosti, že je jej členom, teda on sám je súčasťou skupiny. V rámci takéhoto spôsobu označenia komunikátora možno vymedziť inkluzívnu a exkluzívnu povahu vyjadrenia vzťahu komunikantov v komunikačnej situácii. V prípade inkluzívneho MY hovoriaci signalizuje, že je integrálnou súčasťou dvojice/skupiny, o ktorej a pre ktorú referuje, zatiaľ čo exkluzívne MY slúži na odlíšenie jednej skupiny od inej, v tomto prípade je hovoriaci súčasťou dvojice/skupiny, ktorá sa vymedzuje voči adresátovi/adresátom, t. j. inej (často oportunistickej) skupine. Ďalším významom, ktorý môže zámeno MY v komunikácii vyjadrovať, je solidarizácia – odráža formu solidarizácie hovoriaceho s adresátom. Aj v rámci solidarizačného postoja možno vymedziť isté komunikačné rozdiely. Napríklad MY v tvare pluralis maiestaticus označuje výnimočné postavenie hovoriaceho, zatiaľ čo autorský plurál odsúva individualitu hovoriaceho do úzadia a komunikát objektivizuje. Hovoriaci pomocou MY v pozícii plurálu interusu emocionálne alebo zdvorilostne naznačuje, že je na výpovedi týkajúcej sa adresáta zainteresovaný, podobne ako plurál empatie vyjadruje osobnú zaangažovanosť hovoriaceho na deji, ktorý sa týka adresáta. MY v pozícii plurálu kooperácie zas signalizuje, že hovoriaci sa na deji priamo podieľa. Naopak, použitím MY v podobe plurálu irónie dochádza k prepólovaniu postoja hovoriaceho.

Rovnako aj využitie TY a VY (2. os. sg. a pl., t. j. adresát) vykazuje mnohé rozdiely v používaní jednotného a množného čísla. Okrem rozdielu v singulárnosti – nesingulárnosti vyjadrujú TY a VY ešte rozdiel v sociálnej dištancii – tykanie vs. vykanie. Pričom VY je zdvorilostnou, sociálne dištančnou formou a TY predstavuje zrušenie/zmenšenie priestorovej, časovej i sociálnej dištancie medzi hovoriacim a adresátom.

Ako sme už spomínali tvary 3. osoby ON, ONA, ONO, ONI, ONY nepredstavujú priamych účastníkov komunikácie, ale referujú k živým bytostiam i k neživým objektom. Ako prostriedok kontextovej personálnej deixy fungujú

tieto tvary anaforicky. Ich použitie však podlieha rečovej etikete, a tak sa stávajú zároveň aj prostriedkom sociálnej deixy.

II.2. Sociálnu deixu možno podľa M Hirschovej¹⁶ chápať ako istý typ referovania k osobám a tento spôsob je špecificky podmienený sociálnymi rolami komunikantov. V užšom zmysle je referovanie modifikované pravidlami spoločenského správania vzťahujúceho sa na používanie jazyka, tzv. rečovej etikety, resp. je determinované rôznymi kultúrno-historickými faktormi.

Voľba prostriedku sociálnej deixy spadá do kompetencie hovoriaceho, a to na základe jeho znalosti a skúsenosti s typmi komunikačných situácií a na základe pragmatických presupozícií o adresátovi. Znalosti o adresátovi poskytuje komunikátorovi objektívna podoba komunikačnej situácie, ktorú komunikátor hodnotí na základe svojich komunikačných kompetencií. Základné rysy komunikačnej situácie (komunikácia interpersonálna vs. masová, súkromná vs. verejná...) sú pre voľbu sociálno-deiktického výrazu objektívnym faktorom.

V rámci sociálnej deixy môžeme rozlišovať dve základné roviny:

A. Rovina identifikačná¹⁷, ktorej hlavnou funkciou je označovanie osôb, a to vlastnými menami alebo inými spôsobmi. Rozlišujeme pri nej sebaidentifikáciu odosielateľa/komunikátora, identifikáciu prijímateľa/adresáta/komunikanta a identifikáciu osoby/osôb, o ktorých sa komunikuje.

Sebaidentifikácia komunikátora je potrebná v situáciách, keď komunikátor otvára komunikačnú udalosť, začína kontakt s adresátom, s ktorým predtým v komunikácii nebol. Sebaidentifikácii spravidla predchádza pozdrav, prostriedkom sebaidentifikácie je vždy meno komunikátora, prípadne uvedenie ďalších údajov, ktoré sú v danej situácii relevantné.

Identifikácia adresáta v situácii, v ktorej sa stretávajú len dvaja komunikanti, je jednoduchá. Rola komunikátora a rola adresáta plynule prechádza z jedného komunikujúceho na druhého. Rozdiel vo forme identifikácie môže ovplyvniť to, či sa komunikanti navzájom už poznajú, alebo nie. V prípade ak sa poznajú, dôležité je aj sociálne postavenie komunikantov – sociálna dištancia. Nadviazanie kontaktov je zjednodušené v situáciách, keď sú sociálne pozície všetkých účastníkov komunikácie rovnaké.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Identifikačná rovina komunikácie je najčastejšie vyjadrená pomocou indexových výrazov, rôznych možností označovania osôb, spôsobov používania osobných vlastných mien, honorifik a pod.

B. Rovina postojovo-hodnotiaca vzniká v tom prípade, ak sa do identifikácie, oslovenia alebo referovania premietajú individuálne a nadindividuálne vzťahy medzi komunikantmi alebo ich vzťahy k tretím osobám.

Repertoár a variabilita možných foriem tejto identifikácie je daná situáciou, zároveň však poukazuje na rôznosť hodnotiacich postojov na strane identifikujúcich (oslovujúcich) komunikátorov.

III. Naznačili sme, že personálna deíxa primárne identifikuje účastníkov komunikácie, a tak v prípade analyzovaného cisárskeho manifestu sa komunikácia realizuje na úrovni JA → VY: JA (autor, cisár) → VY (kolektívny prijímateľ, obyvatelia monarchie). Osobitosťou pri vymedzení, resp. sebaidentifikácii autora výpovede je tvar 1. osoby singuláru JA, a nie, ako bývalo zvykom pri oficiálnych cisárskych vyhláseniach, MY, teda pluralis maiestaticus. Cisár je tu priamo personalizovaný či individualizovaný ako konkrétna osoba JA a nevstupuje do komunikácie len z titulu svojej vladárskej funkcie ako MY. Ak by sme cisársky manifest z roku 1914 porovnali napríklad s cisárskym patentom z 31. decembra 1851 (tzv. Silvestrovským patentom, ktorým František Jozef I. odvolal Oktrojovanú ústavu z 1849), vidíme, že v Silvestrovskom patente je dodržaná konvencionálna sebaidentifikácia panovníka: „My František Josef První, z boží milosti císař Rakouský...”¹⁸.

JA-personalizácia/individualizácia autora výpovede, na rozdiel od zaužívaného tvaru pluralis maiestaticus, zvýrazňuje v manifeste oznamujúcom začiatok prvej svetovej vojny emocionalitu textu a osobnú zaangažovanosť autora na téme komunikátu, resp. aj akési osobné „priblíženie” sa adresátovi, teda nie MY (cisár) → VY (moji poddaní), ale JA (František Jozef I) → VY (moje národy).

Prítomnosť takéhoto JA-autora sa čiastočne realizuje priamo využitím základného osobného zámena, napr. *ja*, *ma*, *mne*, *mi*, hoci samostatné zámeno *ja* označujúce autora komunikátu sa v texte vyskytuje len raz, v prípade zdôraznenia vlastnej osoby ako súčasť istého kolektívu – inkluzívneho MY – cisárskej habsburskej dynastie: „Kráľovstvo srbské, ktorému sme od jeho štátneho vzniku až po najnovšie časy, tak Moji predkovia ako i Ja, oporu a pomoc poskytovali, už pred rokmi nastúpilo cestu nepriateľstva s rýchlo zapomínajúcou nevďačnosťou”. Spomínané MY je v tomto prípa-

¹⁸ ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1852&page=1381&size=46>> (19.10.2018).

de imanentne vyjadrené tvarom 1. os. pl. perfekta slovesa *poskytovať*, no následne je definované ako *moji predchodcovia a ja*. MY v tomto prípade môžeme vnímať ako, spomínanú, inkluzívnu skupinu, ktorej je autor súčasťou, ale zároveň v kontexte, keď MY vstupuje do opozície s ONI (Srbi), resp. ONO (Srbsko), popri inkluzívnosti vyjadruje MY aj exkluzívnosť, teda vyhranenia sa voči oportunistickej skupine. Zámeno MY v privlastňovacom tvare *naša* sa v texte objavuje ešte raz ako vyjadrenie exkluzívneho MY – naša (habsburská) monarchia vs. Srbsko: „Túto neznesiteľnú podkopnú prácu treba zastaviť, týmto neprestajným provokáciam Srbska treba urobiť koniec, jestli chceme zachovať dôstojnosť a česť našej monarchie [...]”. V danom prípade je však použitie MY pomerne príznakové, keďže doposiaľ na označenie vlády, vlasti, štátov Rakúsko-Uhorska autor dôsledne využíval privlastnenie *môj/moja/moje*, a nie *naše*. Zmena intencie *moje* > *naše* navodzuje atmosféru istej príslušnosti k spoločnej monarchii a následnej kooperácie pri riešení problému. V českom ekvivalente daného textu sa však privlastňovanie *naše* nevyskytuje a namiesto neho je tu očakávané *moje*: „Tomuto nesnesiteľnému řádění musí se učiniti přítrž, ustavičná vyzývavost Srbska musí se ukončiti, má-li čest a vážnost Mého mocnářství zůstati neporušena [...]”, podobne aj v poľskom preklade vyhlásenia sa objavuje len tvar *moje*: „Jeżeli cześć i godność Mojej Monarchii ma pozostać nienaruszoną [...]” a rovnako sa *moje* – *meine* objavuje aj v nemeckom ekvivalente textu: „Diesem unerträglichen Treiben muß Einhalt geboten, den unaufhörlichen Herausforderungen Serbiens ein Ende bereitet werden, soll die Ehre und Würde Meiner Monarchie unverletzt erhalten [...]”. Pri porovnaní štyroch jazykových ekvivalentov identického manifestu sa zmena *moje* > *naše* vyskytujúca len v slovenskom preklade. Z toho dôvodu vnímame túto zmenu ako neštandardnú a teoreticky ju môžeme považovať len za chybu v preklade, a nie úmysel zvýraznenie kooperatívneho princípu.

Ako sme už uvádzali, osoba JA-autora je v texte oveľa výraznejšie¹⁹ prezentovaná pomocou privlastňovacích tvarov osobných zámen *môj/moja/moje*: „Najvrelejšou Mojou túžbou bolo, aby som posledné Moje roky z Božej milosti obetoval dielam mieru a Moje národy zachoval pred obeťami a ťarchami vojny”, prípadne *svoj/svoja/svoje*: „V túto vážnu hodinu som si povedomý celého dosahu Svojho rozhodnutia a zodpovednosti Svojej pred Všemohúcim”. Podobne

¹⁹ V analyzovanom texte, ktorý obsahuje 497 slov, sa tvary osobného privlastňovacieho zámena *môj* vyskytujú až 18-krát.

je JA-autor prezentovaný aj v českom²⁰, poľskom²¹ a nemeckom²² ekvivalente analyzovaného textu²³.

Morfológia slovenského jazyka pri zámene *môj* definuje 6 významov:

- a. Základný privlastňovací význam osobných privlastňovacích zámen zahŕňa vlastnícky a zamestnanecký vzťah, vzťah k tomu, čo človeku (príp. i zvieraťu, i veci) prislúcha (orgán, schopnosť, vlastnosť...), príbuzenský a vôbec blízky spoločenský vzťah. Zámeno *môj* takto privlastňuje prvej osobe a znamená: patriaci mne.
- b. Osobné privlastňovacie zámená vyjadrujú vzťah subjektu k deju alebo vzťah pôvodcu k jeho výtvoru.
- c. Vzťah objektu k deju vyjadrujú privlastňovacie zámená zriedkavejšie. Najzreteľnejšie ho vidieť v postavení pri slovesných podstatných menách.
- d. Z okolnostných vzťahov osobné privlastňovacie zámená najviac vyjadrujú zreteľové vzťahy, menej miesto, čas a pôvod.
- e. Osobné privlastňovacie zámená sa používajú i na odkazovanie. Odkazovací význam je v podstate zreteľovým významom. Podávateľ niečo pokladá za svoje, resp. prijímateľovo na tom základe, že o tom hovoril alebo hovorí, pričom vyjadruje citový (kladný alebo záporný) postoj k tomu.
- f. Osobné privlastňovacie zámená vyjadrujú aj citové vzťahy. Zámená prvej osoby (sg. i pl.) vyjadrujú prevažne kladné city k tomu, čo pok-

²⁰ Podobne ako v slovenskom ekvivalente sa popri osobných zámenách *Já, Mi, Mne, Mně* častejšie vyskytujú tvary privlastňovacích zámen *Moje, Mé, Mým*: „Stále výše šlehá plamen nenávisti proti Mně a Mému domu, stále otevřeněji vystupuje snaha nerozlučná území Rakousko-Uherska násilně odtrhnouti“, resp. *Svého, Svě i Svoje*: „V této vážné chvíli Jsem si plně vědom celého dosahu svého rozhodnutí a své zodpovědnosti před Všemohoucím“.

²¹ V poľskom preklade sú popri tvaroch osobných zámen *Mnie, Mi* frekventovanejšie podoby privlastňovacích zámen *Mój, Moje, Mojej, Mojego, Moim, Moich*: „Coraz wyżej wznosi się płomień nienawiści do Mnie i Mego Domu, coraz jawniej występuje dążenie do oderwania gwałtem nierozdzielnych obszarów Austro-Węgier“.

²² Vplyvom nemeckej štruktúry vety je použitie osobného zámena obligatórne, ale aj tu sa vyskytuje tvar *Ich* namiesto cisárskeho *Wir*: „So muß Ich denn daran schreiten, mit Waffengewalt die unerläßlichen Bürgschaften zu schaffen, die Meinen Staaten die Ruhe im Inneren und den dauernden Frieden nach außen sichern sollen“. a rovnako frekventované sú privlastňovacie zámená *Mein, Meine*: „Es war Mein sehnlichster Wunsch, die Jahre, die Mir durch Gottes Gnade noch beschieden sind, Werken des Friedens zu weihen und Meine Völker vor den schweren Opfern und Lasten des Krieges zu bewahren“.

²³ V spomínanom texte Silvestrovského patentu sa v pozícii privlastňovania dôsledne uplatňujú tvary 1. os. pl. *Náš/Naša/Naše (nařízení Našich; v Našem ministerstvu, Našich rozličných národův, vlády Naší...)*.

ladáme za blízke, s čím sa stotožňujeme. (Citový význam sa vyvinul z odkazovacieho a zo zreteľového významu, napr. v postavení pri citových odkazovacích zámenách a pri iných prostriedkoch dodávajúcich vete expresívnosť.)²⁴

Najfrekvencovanejšie je v texte využitý privlastňovací význam, ktorý priamo odkazuje na isté vlastníctvo či vzťah k predmetu, osobám alebo javu (*Mojou túžbou; Moje roky; Moji predkovia; Moje ustanovenie...*), v jednom prípade dochádza k postpozícii zámena *môj* (*srdce Moje*), čím je do istej miery podčiarknutá emocionálnosť vyjadrenia, ale aj metaforickosť obrazu (raniť moje srdce = duševne mi ublížiť).

Privlastňovanie pomocou zámena *moje* sa však v komunikáte spája aj s javmi, ktoré predstavujú sféru moci, prípadne pôvodného feudálneho vlastníctva (*Mojim národom; Moja vláda; Moje štáty...*). Na jednej strane možno teda v texte identifikovať istý dominiálny vzťah vyplývajúci z predchádzajúcej neoabsolutistickej²⁵ vlády cisára Františka Jozefa I., no zároveň by sa niektoré spôsoby využitia zámena *môj* dali dešifrovať nielen ako vyjadrenie fyzického vlastníctva (mne patriace), ale aj istej duchovnej príslušnosti (mne verné/oddané), napr. v prípade „Celý rad vražedných atentátov, systematicky osnované a vykonané sprisahanie, ktorého úžasný úspech ranil srdce Moje a Mojich verných národov: hľa, toto sú ďaleko viditeľné krvavé znaky zo Srbska podniknutých a konaných tajných činov“. Citový aspekt i aspekt spolupatričnosti s celým národom možno dedukovať zo spojenia *moja vlasť* (*Nenávisť proti Mne a Mojej Vlasti dosahuje vždy vyšších vlín.*), autor tu nemusí vyjadrovať len priame duchovné či majetkové vlastníctvo, ale aj isté stotožnenia sa s pomenovaným objektom, t. j. vlasťou²⁶. Zaujímavé je, že v českom, poľskom a nemeckom ekvivalente daného textu sa v tejto vete nevyskytuje slovo *vlasť* (*Mojej Vlasti*), ale dom (*Mému*

²⁴ *Morfológia slovenského jazyka*, red. J. Ružička, Bratislava 1966, s. 245–246.

²⁵ Neoabsolutizmus sa v habsburskej monarchii ako politický systém realizuje v rokoch 1849–1859/1860. Išlo o formu prísneho absolutizmu, ktorý sa začal Oktrojovanou ústavou z marca 1849, definitívne ho legalizovali Silvestrovské patenty z 31. decembra 1851. Hoci sa obdobie neoabsolutizmu (resp. tzv. bachovského absolutizmu) končí po roku 1860 obnovením konštitučnej monarchie, isté centralistické postavenie Viedne a cisára pretrváva ďalej.

²⁶ Hoci v súčasnosti slovo *vlasť* označuje predovšetkým krajinu pôvodu človeka a synonymicky sa spája so slovami a slovnými spojeniami otčina, domovina, rodná krajina, pôvodne je tvar odvodený od psl. *volstb* (*vold-tb*), teda z rovnakého koreňa ako sloveso vládnuť, *vlasť* teda pravdepodobne označovala čosi, čo je pod niečiou vládou – Ľ. Králik, *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava 2015, s. 663.

domu)²⁷, (*Mego Domu*)²⁸ a Haus (*Mein Haus*)²⁹. Pomenovanie dom tu označuje „panovnícky al. šľachtický rod, dynastia: *cisársky d.; d. Habsburgovcov*”³⁰, oproti slovenskému ekvivalentu v českom, poľskom a nemeckom texte JA-autor síce tiež vyjadruje emocionálny vzťah i vzťah stotožnenia/spolupatričnosti, no nie so všetkými obyvateľmi vlasti, ale len s príslušníkmi svojho rodu/domu.

Paternalistický vzťah cisára k svojim národom možno identifikovať v konštrukciách, kde JA-autor vystupuje ako ochranca „Zbrannou silou treba Mi teda pre Moje štáty vymôcť potrebné garancie vnútornej spokojnosti a stáleho vonkajšieho pokoja” či patriarchálna hlava veľkej rodiny sústredenej okolo neho/jeho trónu „Dôverujem v Moje národy, ktoré vo všetkých víchroch verne a sjednoteno hrnuly sa vždycky k Môjmu trónu [...]”³¹.

Okrem dominantného privlastňovania pomocou zámen *môj/moja/moje* sa v texte parciálne využíva i privlastňovacie zvrtné zámeno *svoj*,³² ktoré však nie vždy odkazuje na JA-autora.

Morfológia slovenského jazyka pri zámene *svoj* definuje 4 významy:

- a. Zámeno *svoj* vyjadruje širší vlastnícky alebo rodinný vzťah k osobe alebo veci, ktorá je gramatickým podmetom vety, resp. logickým subjektom neprísudkového deja.
- b. Vyjadruje vzťah pôvodcu k výtvoru, činiteľa k deju, nositeľa k stavu.
- c. Vyjadruje predmetový vzťah.
- d. Vyjadruje zreteľ. Pričom zo zreteľového významu sa vyvinuli ďalšie významové odtienky: napr. význam primeraný, patričný, prislúchajúci, priro-

²⁷ „Stále výše šlehá plamen nenávisti proti Mně a Mému domu, stále otevřeněji vystupuje snaha nerozlučná území Rakousko-Uherska násilně odtrhnouti”.

²⁸ „Coraz wyżej wznosi się płomień nienawiści do Mnie i Mego Domu, coraz jawniej występuje dążenie do oderwania gwałtem nierozdzielnych obszarów Austro-Węgier”.

²⁹ „Immer höher lodert der Haß gegen Mich und Mein Haus empor, immer unverhüllter tritt das Streben zutage, untrennbare Gebiete Österreich-Ungarns gewaltsam loszureißen”.

³⁰ *Slovník súčasného slovenského jazyka*, t. 1: A–G, red. K. Buzássyová, A. Jarošová, Bratislava 2006, s. 710.

³¹ V českom a poľskom ekvivalente sú národy, podobne ako v slovenskom texte, zoradené v jednotu okolo trónu: „Spoléhám na Svoje národy, kteří ve všech bouřích vždy v jednotě a věrnosti kolem Mého trůnu se seřadili [...]”, „Pokładam ufność w Moich ludach, które we wszelkich chwilach burzliwych zawsze w zgodzie i wierności gromadziły się około Mojego Tronu [...]”, v nemeckom ekvivalente však národy za jednotu a vernosť trónu bojujú: „Ich vertraue auf Meine Völker, die sich in allen Stürmen stets in Einigkeit und Treue um Meinen Thron geschart haben [...]”.

³² Oproti tvarom *môj*, ktoré sa v texte objavujú 17 krát je tvar *svoj* využitý len 7 krát.

dzený, prieknutý povinnosťou, nejakým poriadkom, nejakou zákonitosťou, zvykom, osudom a pod., resp. expresívny význam, nikomu nepatriaci iba sebe, nezávislý od nikoho, svojprávny, svojrázny, prejavujúci vlastnú vôľu a schopnosti, odlišujúci sa od iných³³.

V štyroch prípadoch sa privlastňovacie zvrtné zámeno *svoj* viaže na autora/panovníka, ktorý definuje opisovaný jav alebo čin ako sebe patriaci (*svoje panovnícke práva; svoju shovievavosť a povolnosť; V túto vážnu hodinu som si povedomý celého dosahu Svojho rozhodnutia a zodpovednosti Svojej pred Všemohúcim*). Tieto tvary sú v danom kontexte ekvivalentné s privlastňovaním *môj/moja/moje* a z hľadiska ich nízkého výskytu nie je celkom možné identifikovať zámer zmeny privlastňovanie *môj* > *svoj*. Zaujímavosťou však je, že v dvoch prípadoch je zámeno *svoj*, referujúce na osobu panovníka, písané so začiatočným malým písmenom, hoci tvary *môj/moja/moje* sú dôsledne zapisované so začiatočným veľkým písmenom.

V dvoch prípadoch zámeno *svoj* referuje na oportunistického partnera, Srbsko, teda na vzťah JA → ONI (/Srbsko, doplnil P. K/ *svoj vojenský počet snížilo; Nesplnila sa nádej, že srbské kráľovstvo bude cenit' dlhú trpelivosť a mierumilovnosť Mojej vlády a splní svoje slovo*), a to buď vo význame vlastníckeho vzťahu Srbska k (svojmu) vojsku či na úrovni metaforického pomenovania *svoje slovo* vo význame sľubu, uistenia.

Špecifické je využitie zámena *svoj* vo vete: „Dôverujem v Moje národy, ktoré vo všetkých víchroch verne a sjednoteno hrnuly sa vždycky k Môjmu trónu a za česť Svojej otčiny, jej veľkosť a moc vždycky hotové stály i obeť donášať“. Podobne, ako v prípade spojenia *moja vlasť*, nevystupuje pri spojení *svoja vlasť* dominantne do popredia aspekt vlastníctva, ale skôr príslušnosti k spoločnému celku. Príznačkové je, že JA-autor len v tomto prípade poukazuje na prináležitosť adresáta k spoločnej otčine, pričom však nevyužíva inkluzívne či exkluzívne MY – naša otčina, ale len ONI (národy) – ich otčina. Tým sa v spojení s predchádzajúcim *môj trón* vytvára isté napätie a sociálny dištanc medzi autorom a prijímateľom. V českom, poľskom a nemeckom ekvivalente daného textu vyjadrenie priamej spolupatričnosti k otčine/vlasti pomocou privlastňovania *svoje* absentuje: „Spoléhám na Svoje národy, kteří ve všech bouřích vždy v jednotě a věrnosti kolem Mého trůnu se seřadili a pro čest, velikost a moc vlasti k nejtěžším obětem vždy byli ochotni“, „Pokladám ufność w Moich ludach, które we wszelkich chwilach burzliwych zawsze w zgodzie

³³ *Morfológia slovenského jazyka*, red. J. Ružička, Bratislava 1966, s. 254–255.

i wierności gromadziły się około Mojego Tronu i zawsze były gotowe do ponoszenia najcięższych ofiar w obronie czci, wielkości i potęgi Ojczyzny”, resp. „Ich vertraue auf Meine Völker, die sich in allen Stürmen stets in Einigkeit und Treue um Meinen Thron geschart haben und für die Ehre, Größe und Macht des Vaterlandes zu schwersten Opfern immer bereit waren”.

IV. Na začiatku štúdie sme uvažovali o tom, aký zámer či dosah mohla mať v analyzovanom texte cisárskeho manifestu zmena tvaru pluralis maiestaticus MY na individualizované JA.

Nazdávame sa, že v tomto prípade išlo o zámernú personalizáciu osoby Františka Jozefa I. oproti depersonalizovanej funkcii cisára, vytvorenie osobnejšieho kontaktu medzi autorom a adresátom, zdôraznenie emocionálnej zaangažovanosti aj podčiarknutie dramatickosti komunikátu, no zároveň následkom spomínaného spôsobu privlastňovania *môj/moja/moje* vystupuje JA-autor vo svojej očakávanej funkcii panovníka ako vlastník, prípadne ako hlava – „otec” všetkých národov monarchie (manifestuje sa tu obvyklá paternalisticko-dominálna rola panovníka), ale tiež ako synekdochicky zástupca celej monarchie v duchu údajného vyhlásenia Ľudovíta XIV. „L’Etat c’est moi” (Štát som ja).

Predpokladáme, že zmena MY > JA mala u prijímateľa komunikátu (manifestu o vyhlásení vojny) vzbudiť pocit vzájomnej spolupatričnosti a navodiť atmosféru čiastočného stierania hraníc na úrovni sociálneho dištancu.

Podobný spôsob, ale aj zámer substitúcie MY > JA, ktorý využil cisár František Jozef I. vo svojom manifeste z roku 1914, sa objavuje aj v skoršom manifeste z roku 1866, súvisiacom s prusko-rakúskou vojnou, ale aj v neskoršej proklamácii kráľa Karola zverejnenej po cisárovej smrti³⁴.

³⁴ „S Mojím domom a s Mojimi národmi spolu hlboko dojatý, preniknutý stojím pri rakvi šľachetného panovníka, ktorý bezmála 70 rokov staral sa o osud monarchie. [...] V búrlivom čase vstupujem na staroslávny trón Svojich predkov, ktorý Mi Môj slávny strýc zanecháva v plnom lesku.

Ešte je nie dosiahnutý cieľ, ešte je nie zlomený blud nepriateľov, ktorí sa domnievajú, že ustavičným útočením môžu zdolať a rozboriť Moju monarchiu a jej spojencov.

Cítim sa spojeným s Mojimi národmi v nezvratnom odhodlaní bojovať, dokiaľ nevybojuje me pokoj, ktorý zabezpečí trvanie Mojej monarchie a zaručí jej pevné základy nerušeného rozvoja.

V hrdej dôvere spolieham sa na to, že moja hrdinská vojenská moc, opierajúc sa o obetivú vlasteneckú lásku Mojich národov a vo vernom bratstve zbrani so spojenými armádami, i naďalej s milostivou pomocou Božou odrazí všetky útoky nepriateľov a privedie vojnu k víťaznému koncu. [...]” – „Ľudové noviny”, t. 7, z. 47, 01.12.1916, s. I.

BIBLIOGRAFIA

- ALEX Historische Rechts- und Gesetzestexte Online, <<http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rbo&datum=1852&page=1381&size=46>>.
- An Meine Völker!*, <<http://wk1.staatsarchiv.at/diplomatie-zwischen-krieg-und-frieden/voelker-manifest-kaiser-franz-josephs-1914/#/?a=artefactgroup70>>.
- Do Moich ludów!*, <<https://sbc.org.pl/dlibra/publication/193165/edition/181885>>.
- Hirschová M., *Pragmatika v češtině*, Praha 2013.
- Kováč D., *Slováci v prvej svetovej vojne. 1914–1918. Zmeny na politickej mape Európy a odchod Slovenska z Uhorského kráľovstva do Česko-Slovenskej republiky*, Bratislava 2010.
- Králik L., *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, Bratislava 2015.
- Morfológia slovenského jazyka*, red. J. Ružička, Bratislava 1966.
- Mým národům*, <<http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/mym-narodum-28-7-1914/>>.
- Slovník súčasného slovenského jazyka*, t. 1: A–G, red. K. Buzássyová, A. Jarošová, Bratislava 2006, s. 710.

Príloha 1

„K Mojim národom!

Najvreljšou Mojou túžbou bolo, aby som posledné Moje roky z Božej milosti obe-
toval dielam mieru a Moje národy zachoval pred obeťami a ťarchami vojny.
Prozreteľnosť inak určila.

Nenávisťou naplnené pletichy nepriateľa nútia Ma k tomu, aby som po dlhých
rokoch mieru vytiahol meč na obranu statočnosti monarchie, k ochrane jej auktority,
veľmocenského postavenia a k zabezpečeniu jej teritoriálnej integrity.

Kráľovstvo srbské, ktorému sme od jeho štátneho vzniku až po najnovšie časy,
tak Moji predkovia ako i Ja, oporu a pomoc poskytovali, už pred rokmi nastúpilo
cestu nepriateľstva s rýchlo zapomínajúcou nevďačnosťou.

Moje ustanovenie, ktorým Som po trojročnom (v slovenskom texte je uvedený
chybný údaj, správne by malo byť po tridsaťročným) požehnanom miernom panovaní
rozprestrel svoje panovnícke práva na Bosnu a Hercegovinu, prijaté bolo v Srb-
sku výbuchmi nezaúzdanej náruživosti a rozhorčenej nenávisti, ačpráve v ničom
nenarušilo krajinské práva. Moja vláda použijúc krásne právo mocnejšieho, až do
nekonečnosti viedla svoju shovievavosť a povofnosť, len toľko žiadala od Srbska,
aby svoj vojenský počet snížilo na riadny mierový kontingent a aby v budúcnosti
kráčalo cestou pokoja a priateľstva.

Keď pred dvoma rokmi Srbsko bolo vo vojne s tureckou ríšou, Moja vláda vedená
miernym duchom obmedzila sa len na ochranu významnejších životných podmie-

nok monarchie. Srbsko v prvom rade tomuto konaniu malo čo ďakovať dosiahnutie cieľov vojny.

Nesplnila sa nádej, že srbské kráľovstvo bude ceniť dlhú trpelivosť a mierumilovnosť Mojej vlády a splní svoje slovo.

Nenávisť proti Mne a Mojej Vlasti dosahuje vždy vyšších vln. Vždy odkrytejšie vstupuje do popredia snaha, ktorá smeruje na odtrhnutie k Rakúsko-Uhorsku neoddeliteľne patriacich území.

Cez hranicu prenikol hriešny smer, ktorý cieľi na oslabenie základov štátneho poriadku v juho-východných častiach monarchie, na odvrátenie vernosti proti panovníckemu domu a vlasti, na zavedenie rastúcej mládeže a na pobúrenie ku hriešnym skutkom šialenosti. Celý rad vražedlných atentátov, systematicky osnované a vykonané spriahanie, ktorého úžasný úspech ranil srdce Moje a Mojich verných národov: hľa, toto sú ďaleko viditeľné krvavé znaky zo Srbska podniknutých a konaných tajných činov.

Túto neznesiteľnú podkopnú prácu treba zastaviť, týmto neprestajným provokáciám Srbska treba urobiť koniec, jestli chceme zachovať dôstojnosť a česť našej monarchie, jestli jej štátny, hospodársky a vojenský rozvoj chceme zachrániť od ustavičných potrasení.

Márne urobila Moja vláda posledný pokus, aby pokojným spôsobom dosiahla tohto cieľa a vážnym upozornením pohla Srbsko k obratu.

Srbsko zavrholo mierne a spravедlivé žiadosti Mojej vlády a odoprelo vyplniť povinnosti, ktoré sú prirodzenými a potrebnými základmi pokojného spoluzitia národov a štátov.

Zbrannou silou treba Mi teda pre Moje štáty vymôcť potrebné garancie vnútornej spokojnosti a stáleho vonkajšieho pokoja.

V túto vážnu hodinu som si povedomý celého dosahu Svojho rozhodnutia a zodpovednosti Svojej pred Všemohúcim.

Všetko som si rozvážil a rozmyslel.

So spokojným svedomím vstupujem na cestu povinnosti.

Dôverujem v Moje národy, ktoré vo všetkých víchroch verne a sjednoteno hrnuly sa vždycky k Môjmu trónu a za česť Svojej otčiny, jej veľkosť a moc vždycky hotové stály i obeť donášať.

Dôverujem v chrabrú armádu Rakúsko Uhorska, naplnenú sebažertvujúcim odušvením. A dôverujem vo Všemohúceho, že Mojím zbraňami dá víťazstvo.

V Ischli, 28. júla 1914.

FRANC JOZEF v. r.
Gr. Stefan Tisza v. r.”

Príloha 2

„Mým národům!

Bylo mým nejvroucnějším přáním, abych léta, která z Boží milosti jsou Mi ještě dopřána, mohl zasvětit dílům míru a uchránil Svoje národy před těžkými oběťmi a břemeny války.

V radě Prozřetelnosti bylo jinak rozhodnuto.

Pletichy protivníka plného nenávisti nutí Mne, abych na obranu cti Svého mocnářství, na ochranu jeho vážnosti a moci k zabezpečení jeho državy po dlouhých letech míru chopil se meče.

S nevděkem rychle zapomínajícím nastoupilo království srbské, které od prvního začátku své státní samostatnosti až do nejnovější doby od Mých předkův a ode Mne bylo chráněno a podporováno, jež před lety nastoupilo cestu otevřeného nepřátelství proti Rakousko-Uhersku.

Když Jsem po třech desetiletích požehnané práce míru v Bosně a Hercegovině rozšířil Svoje vladařská práva na tyto země, vyvolalo toto Moje opatření v království Srbském, jehož práva nížádným způsobem nebyla porušena, a výbuchy nevázané náruživosti a nejrozhročenější nenávistí. Moje vláda užila tenkrát krásného práva strany silnější a žádala v nejkrasnější shovívavosti a dobrotivosti na Srbsku toliko, aby snížilo počet svého vojska na stav míru a slíbilo, že budoucně setrvá na dráze míru a přátelství.

Týmž duchem umírněnosti vedena, obmezila se Moje vláda, když Srbsko před dvěma lety nacházelo se v boji s tureckou říší, na hájení nejdůležitějších životních podmínek mocnářství. Tomuto jednání děkovalo Srbsko v první řadě, že dosáhlo účelu války.

Naděje, že Srbské království ocení shovívavost a mírumilovnost Mé vlády a že dostojí svému slovu, se nesplnila.

Stále výše šlehá plamen nenávisti proti Mně a Mému domu, stále otevřeněji vystupuje snaha nerozlučná území Rakousko-Uherska násilně odtrhnouti.

Zločinné řádění sahá přes hranice, aby na jihovýchodu mocnářství podkopalo základy státního pořádku, aby lid, jemuž Já v otcovské lásce věnuji Svoji plnou péči, zvikladlo v jeho věrnosti k panovníckému domu a vlasti, aby svedlo dospívající mládež a podněcovalo ji ke zločinným skutkům nerozumu a velezrady. Řada vražedných útoků, s rozmyslem připravované a provedené spiknutí, jehož hrozný zdar Mne a Moje věrné národy v srdce zasáhl, jest daleko viditelnou krvavou stopou oněch tajných pletich, které ze Srbska byly zahájeny a řízeny.

Tomuto nesnesitelnému řádění musí se učiniti přítrž, ustavičná vyzývavost Srbska musí se ukončiti, má-li čest a vážnost Mého mocnářství zůstatí neporušena a jeho státní, hospodářský a vojenský rozvoj býti uštěřen stálých záchvěvů.

Marně podnikla Moje vláda ještě poslední pokus, dosíci tohoto cíle prostředky míru, pohnouti Srbsko vážným napomenutím k obratu.

Srbsko odmítlo umírněné a spravedlivé požadavky Mé vlády a odepřelo dostáti povinností, jichž splnění v životě národův a států jest přirozeným a nutným základem míru.

A tak jsem nucen přikročiti k tomu, aby se moci zbraní opatřily nezbytné záruky, které mají zabezpečiti Mým státům pokoj unvitř a trvalý mír na venek.

V této vážné chvíli Jsem si plně vědom celého dosahu svého rozhodnutí a své zodpovědnosti před Všemohoucím.

Vše Jsem prozkoumal a uvážil.

S klidným svědomím nastupuji cestu, kterou Mi povinnost vykazuje.

Spoléhám na Svoje národy, kteří ve všech bouřích vždy v jednotě a věrnosti kolem Mého trůnu se seřadili a pro čest, velikost a moc vlasti k nejtěžším obětem vždy byli ochotni.

Spoléhám na statečnou, obětavým nadšením naplněnou brannou moc Rakousko-Uherska.

A důvěřuji ve Všemohoucího, že Mým zbráním dopřeje vítězství.

František Josef v. r.

Stürgkh v. r.”

Príloha 3

„Do Moich ludów!

Upragnionem Mojem życzeniem było, abym te lata, których Mi łaska Boża jeszcze užyczy, poświęcił dziełom pokoju i chronił Moje ludy przed ciężkimi ofiarami i trudami wojny.

Opatrzność zrządziła jednak inaczej.

Po długich latach pokoju zmuszają Mnie knowania przejętego nienawiścią przeciwnika do chwycenia za miecz w celu ochrony czci Mojej Monarchii, jej powagi i jej stanowiska jako mocarstwa, w celu zabezpieczenia jej stanu posiadania.

Już przed laty wstąpiło królestwo Serbii, które od pierwszych zaczątków swojej państwowej samodzielności aż do czasów najnowszych doznawało od Moich Przodków i z Mojej strony opieki i poparcia, na drogę jawnej nieprzyjaźni względem Austro-Węgier, odpłacając się niewdzięcznością, która prędko zapomina.

Kiedy po trzech dziesiątkach lat obfitującej w błogie skutki pracy pokojowej w Bośni i Hercegowinie rozciągnąłem Moje prawa zwierzchnicze na te kraje, wy-

wołało zarządzenie Moje w królestwie Serbii, którego prawa pod żadnym względem nie doznały naruszenia, wybuchy nieokiełznanej namiętności i zawziętej nienawiści. Rząd Mój skorzystał wówczas z dobrego prawa mocniejszego i, powodując się najdalej idącą względnością i łagodnością, zażądał od Serbii jedynie zmniejszenia liczby jej wojska do stopy pokojowej i złożenia przyrzeczenia, że w przyszłości pójdzie drogą pokoju i przyjaźni.

Przejęty tym samym duchem umiarkowania ograniczył się Mój Rząd w tym czasie, kiedy Serbia przed dwoma laty walczyła z państwem tureckim, do strzeżenia najważniejszych warunków bytu Monarchii. Temu stanowisku ma Serbia w pierwszym rządzie do zawdzięczenia to, że osiągnęła cel wojny.

Nadzieja, że królestwo serbskie oceni łagodność Mojego Rządu i jego chęć utrzymania pokoju i że dotrzyma swego słowa, nie spełniła się.

Coraz wyżej wznosi się płomień nienawiści do Mnie i Mego Domu, coraz jawniej występuje dążenie do oderwania gwałtem nierozdzielnych obszarów Austro-Węgier.

Zbrodnicze knowania przedostają się przez granicę, aby na południowym wschodzie Monarchii podkopać podstawy porządku państwowego, aby lud, który otaczam Moją największą pieczołowitością, przejęty ku niemu miłością ojca kraju, zachwiać w jego wierności dla panującego Domu i ojczyzny, aby uwodzić dorastającą młodzież i nakłaniać ją do zbrodniczych czynów, noszących na sobie znamiona szaleństwa i zdrady głównej. Szereg morderczych zamachów, planowo przygotowany i wykonany spisek, którego cel, w tak straszliwy sposób osiągnięty, ugodził Mnie i Moje wierne ludy w samo serce, stanowi daleko widzialny krwawy ślad tych tajemnych knowań, które w Serbii się poczęły i stamtąd były kierowane.

Tę nieznosną działalność musi się powstrzymać, tym ustawicznym prowokacyom ze strony Serbii musi się położyć kres, jeżeli cześć i godność Mojej Monarchii ma pozostać nienaruszoną, a jej rozwój pod względem państwowym, gospodarczym i wojskowym ma być zabezpieczony przed ustawicznymi wstrząśnieniami.

Napróżno podjął się Mój Rząd jeszcze ostatniej próby, aby ten cel pokojowymi środkami osiągnąć, aby poważnem upomnieniem nakłonić Serbię do zmiany postępowania.

Serbia odrzuciła umiarkowane i sprawiedliwe żądania Mojego Rządu i odmówiła spełnienia tych obowiązków, których przestrzeganie stanowi w życiu narodów i państw naturalną i konieczną podstawę pokoju.

Muszę więc siłą oręża stworzyć niezbędne warunki, dające Moim państwom rękojmię porządku wewnątrz i trwałego pokoju na zewnątrz.

W tej poważnej godzinie mam pełną świadomość całej doniosłości Mojego postanowienia i Mojej odpowiedzialności przed Bogiem.

Wszystko zbadałem i wszystko rozważyłem.

Ze spokojnem sumieniem wstępuję na tę drogę, którą mi wskazuje obowiązek.

Pokładam ufność w Moich ludach, które we wszelkich chwilach burzliwych zawsze w zgodzie i wierności gromadziły się około Mojego Tronu i zawsze były gotowe do ponoszenia najcięższych ofiar w obronie czci, wielkości i potęgi ojczyzny.

Pokładam ufność w walecznej i przejętej ofiarnym zapałem sile zbrojnej Austro-Węgier.

I pokładam ufność w Bogu Wszechmogącym, że Mojemu orężowi użyczy zwycięstwa.

Franciszek Józef w. r.

Stürgkh w. r.”

Príloha 4

„An Meine Völker!

Es war Mein sehnlichster Wunsch, die Jahre, die Mir durch Gottes Gnade noch beschieden sind, Werken des Friedens zu weihen und Meine Völker vor den schweren Opfern und Lasten des Krieges zu bewahren.

Im Rate der Vorsehung ward es anders beschlossen.

Die Umtriebe eines haßerfüllten Gegners zwingen Mich, zur Wahrung der Ehre Meiner Monarchie, zum Schutze ihres Ansehens und ihrer Machtstellung, zur Sicherung ihres Besitzstandes nach langen Jahren des Friedens zum Schwerte zu greifen.

Mit rasch vergessendem Undank hat das Königreich Serbien, das von den ersten Anfängen seiner staatlichen Selbständigkeit bis in die neueste Zeit von Meinen Vorfahren und Mir gestützt und gefördert worden war, schon vor Jahren den Weg offener Feindseligkeit gegen Österreich-Ungarn betreten.

Als Ich nach drei Jahrzehnten segensvoller Friedensarbeit in Bosnien und der Hercegovina Meine Herrscherrechte auf diese Länder erstreckte, hat diese Meine Verfügung im Königreiche Serbien, dessen Rechte in keiner Weise verletzt wurden, Ausbrüche zügelloser Leidenschaft und erbittertsten Hasses hervorgerufen. Meine Regierung hat damals von dem schönen Vorrechte des Stärkeren Gebrauch gemacht und in äußerster Nachsicht und Milde von Serbien nur die Herabsetzung seines Heeres auf den Friedensstand und das Versprechen verlangt, in Hinkunft die Bahn des Friedens und der Freundschaft zu gehen.

Von demselben Geiste der Mäßigung geleitet, hat sich Meine Regierung, als Serbien vor zwei Jahren im Kampfe mit dem türkischen Reiche begriffen war, auf

die Wahrung der wichtigsten Lebensbedingungen der Monarchie beschränkt. Dieser Haltung hatte Serbien in erster Linie die Erreichung des Kriegszweckes zu verdanken.

Die Hoffnung, daß das serbische Königreich die Langmut und Friedensliebe Meiner Regierung würdigen und sein Wort einlösen werde, hat sich nicht erfüllt.

Immer höher lodert der Haß gegen Mich und Mein Haus empor, immer unverhüllter tritt das Streben zutage, untrennbare Gebiete Österreich-Ungarns gewaltsam loszureißen.

Ein verbrecherisches Treiben greift über die Grenze, um im Südosten der Monarchie die Grundlagen staatlicher Ordnung zu untergraben, das Volk, dem Ich in landesväterlicher Liebe Meine volle Fürsorge zuwende, in seiner Treue zum Herrscherhaus und zum Vaterlande wankend zu machen, die heranwachsende Jugend irrezuleiten und zu frevelhaften Taten des Wahnwitzes und des Hochverrates aufzureizen. Eine Reihe von Mordanschlägen, eine planmäßig vorbereitete und durchgeführte Verschwörung, deren furchtbares Gelingen Mich und Meine Völker ins Herz getroffen hat, bildet die weithin sichtbare blutige Spur jener geheimen Machenschaften, die von Serbien aus ins Werk gesetzt und geleitet wurden.

Diesem unerträglichen Treiben muß Einhalt geboten, den unaufhörlichen Herausforderungen Serbiens ein Ende bereitet werden, soll die Ehre und Würde Meiner Monarchie unverletzt erhalten und ihre staatliche, wirtschaftliche und militärische Entwicklung vor beständigen Erschütterungen bewahrt bleiben.

Vergebens hat Meine Regierung noch einen letzten Versuch unternommen, dieses Ziel mit friedlichen Mitteln zu erreichen, Serbien durch eine ernste Mahnung zur Umkehr zu bewegen.

Serbien hat die maßvollen und gerechten Forderungen Meiner Regierung zurückgewiesen und es abgelehnt, jenen Pflichten nachzukommen, deren Erfüllung im Leben der Völker und Staaten die natürliche und notwendige Grundlage des Friedens bildet.

So muß Ich denn daran schreiten, mit Waffengewalt die unerläßlichen Bürgschaften zu schaffen, die Meinen Staaten die Ruhe im Inneren und den dauernden Frieden nach außen sichern sollen.

In dieser ersten Stunde bin Ich Mir der ganzen Tragweite Meines Entschlusses und Meiner Verantwortung vor dem Allmächtigen voll bewußt.

Ich habe alles geprüft und erwogen.

Mit ruhigem Gewissen betrete Ich den Weg, den die Pflicht Mir weist.

Ich vertraue auf Meine Völker, die sich in allen Stürmen stets in Einigkeit und Treue um Meinen Thron geschart haben und für die Ehre, Größe und Macht des Vaterlandes zu schwersten Opfern immer bereit waren.

Ich vertraue auf Österreich-Ungarns tapfere und von hingebungsvoller Begeisterung erfüllte Wehrmacht.

Und Ich vertraue auf den Allmächtigen, daß Er Meinen Waffen den Sieg verleihen werde.

Franz Joseph m. p.

Stürgkh m. p.”

Deiksa osobowa i społeczna w przekładach tekstów habsburskiej cesarskiej i królewskiej kancelarii

Peter Karpinsky

W swoim artykule autor zajmuje się manifestem cesarza Franciszka Józefa I, którym 28 lipca 1914 r. władca ogłosił obywatelom monarchii wypowiedzenie wojny Serbii. W ramach analizy autor skupia się na badaniu, funkcji i zastosowaniu deiksy osobowej i społecznej w tekście manifestu, porównując słowacki przekład oświadczenia z dwoma przekładami słowiańskimi (czeskim i polskim) oraz z niemiecką wersją tekstu.

Zasadniczą cechą analizowanego tekstu zdaje się zmiana formy pluralis maiestaticus MY (cesarz) na zindywidualizowane JA (Franciszek Józef I).

Autor zakłada, że celowa zmiana MY → JA prawdopodobnie miała na celu spersonalizowanie osoby Franciszka Józefa I wobec depersonalizowanej funkcji cesarza, stworzenie bardziej osobistego kontaktu między autorem i adresatem, zaakcentowanie zaangażowania emocjonalnego oraz podkreślenie dramatyczności komunikatu, ale równocześnie w wyniku użycia zaimków posesywnych *mój/moja/moje* JA-autor występuje w oczekiwanej funkcji władcy jako właścicieli, ale też jako przedstawiciel całej monarchii.

Autor zakłada, że zmiana MY → JA miała u odbiorcy komunikatu (manifestu wypowiedzania wojny) wzbudzić poczucie wzajemnej współodpowiedzialności i wprowadzić atmosferę częściowego zacierania granic na płaszczyźnie dystansu społecznego.

The Personal and Social Deixis in the Translated Texts of the Habsburg Imperial and Royal Office

Peter Karpinský

In this study the author deals with the manifesto of Emperor Franz Joseph I., by which the monarch announced on July 28, 1914, to the inhabitants of the monarchy, the declaration of war against Serbia. The author focuses in his analysis on the research, function and use of the personal and social deixis characterising the manifesto. Furthermore, the Slovak translation of the statement is compared with two Slavic translations (Czech and Polish) as well as the German version of the text. The fundamental feature of the analyzed text concerns a change of the form of pluralis maiestaticus “WE” (Emperor) to individualized “I” (Franz Joseph I).

The intentional change of “WE” > “I” is probably caused by personalization of the figure of Franz Joseph I over the depersonalized function of the emperor. The creation of personal contact between the author and addressee, emphasizing the emotional engagement and underlining the dramatic character of the text could have played an important role in this change as well. Moreover, possessive pronouns “my”/“mine” present the “I”-author in his expected role of the ruler and owner, and synecdochetically a representative of the entire monarchy.

The author assumes that the change of “WE” > “I” includes some unity between the recipients of the communication/declaration of the war and the atmosphere of reducing the social distance.